

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ

В роботі розглянути концептуальні підходи до формування пріоритетів економіко-екологічного оновлення приморських регіонів з урахуванням тріади системоутворюючих факторів.

Ключові слова: *соціально-економіко-екологічний розвиток регіону, концепція сталого розвитку, оновлення економіки, регулювання регіонального розвитку.*

Вступ: Україна проводить активну політику щодо налагодження ефективного розвитку регіонів. Регулювання їх розвитку належить до пріоритетних завдань державного управління, постає одним з ключових питань у процесі становлення нової моделі соціально - і еколого - орієнтованої ринкової економіки.

Останнім часом відмічається поступове зростання валового внутрішнього продукту держави, за статистичними даними у 2000 році він склав 170070,0 млн.грн., а в 2006 році за попередніми даними 537667,0 млн. грн.; а у розрахунку на одну особу, відповідно – 3436 грн. і 11492 грн.

Але на фоні позитивних зрушень останнього часу все ще зберігається суттєва диференціація економічного, соціального та екологічного розвитку регіонів. У реалізації державної політики домінує ситуативний характер, що уповільнює економічне зростання країни в цілому [1, с. 21].

Нагальними є проблеми сталого розвитку, зміцнення ресурсного потенціалу, визначення ключових проблем та пріоритетів розвитку регіонів, перспектив економічного їх оновлення. Відповідно до «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» [2], та в умовах переходу до загальнодержавної стратегії сталого розвитку, кожний регіон має визначитись з пріоритетами розвитку, перспективами економічного оновлення та розробити власну концепцію сталого розвитку, яка має гармонійно поєднувати тріаду системоутворюючих факторів соціального, економічного та екологічного розвитку. Вона повинна бути спрямована на більш ефективне використання виробничого, людського та природного потенціалу, орієнтувати зусилля на економічне оновлення та формування сприятливих умов переходу до нової економіки регіонального розвитку.

Матеріали і методи дослідження. В основу методології дослідження покладено загальнонаукові та фундаментальні положення і принципи сучасної економічної теорії; використано системний підхід та сукупність методів: стратегічного аналізу, моделювання, логічного узагальнення, синтезу, аналізу та порівняння і економіко-статистичні, структурно-функціональні та програмно-цільові і графічні методи.

Результати дослідження та їх аналіз. Відповідно до цільових орієнтирів сталого розвитку, формування регіональної концепції має містити: обґрунтування необхідності змін, засади оновлення та пріоритетності розвитку; визначення напрямів стратегічних змін; формування головної мети, яку передбачено досягти з визначенням власних цільових орієнтирів, принципів та завдань сталого розвитку; визначення послідовності дій у виконанні запланованих заходів (поетапна реалізація) та програм розвитку, з урахуванням тріади системоутворюючих факторів [3, с. 93].

Економічна складова у загальній системі виступає найбільш впливовим фактором забезпечення сталого розвитку та поєднує цілі, спрямовані на формування конкурентоспроможної, соціально-орієнтованої, екологічно безпечної ринкової економіки, шляхом:

- формування системи забезпечення економічної безпеки регіону;
- екологічно орієнтованої перебудови техніко-технологічної структури виробництва та споживання, необхідних для побудови нової економіки;
- ефективного включення економіки регіону у загальнодержавну та світову економічну систему;
- активну співпрацю з усіма регіонами, поширення інтеграційних зв'язків з метою раціонального використання екосистем, забезпечення приросту національного продукту та створення безпечного й сприятливого майбутнього;
- вдосконалення інституційної системи, адекватної сучасним вимогам і потребам економічної стабілізації та зростання;
- забезпечення відповідного економіко-правового середовища та його виконання.

Соціальна складова, як більш вразлива, висуває цілі, спрямовані на забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, економічного і соціального благополуччя кожному члену суспільства. Соціальні стандарти повинні відповідати потребам гідного життя людини, це стосується:

- створення системи соціальної безпеки регіону;
- покращення життєдіяльності населення;
- формування системи соціального захисту, встановлення гарантій рівності громадян перед законом, правової захищеності людини;
- формування національної культури та ідеології, з метою забезпечення практичної реалізації ідеї сталого екологічно збалансованого соціально - економічного розвитку;
- створення рівних умов реалізації трудового та духовного потенціалів всіх верств населення, його ефективного включення у формування громадського суспільства та примноження суспільного достатку;
- забезпечення зайнятості працездатного населення за умови існування безробіття на рівні, що не перевищує природної норми;
- подолання демографічної кризи, досягнення сталого демографічного розвитку;
- пом'якшення проблем урбанізації.

Екологічна складова продовжує бути «донором» за рахунок якого еволюціонує регіональний розвиток. Проте, необхідно спрямувати дії на гармонізацію взаємовідносин між суспільством та природою, забезпечити охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів шляхом:

- формування системи екологічної безпеки регіону;
- екологічно зорієнтованої науково-технічної, інвестиційної, інноваційної політики з чітким визначенням регіональних інтересів у загальнодержавних пріоритетах щодо сталого розвитку економіки;
- зменшення техногенного навантаження на довкілля, перехід на нові методи антропогенної діяльності, що базуються на впровадженні екологічно безпечних, ресурсозберігаючих та маловідходних технологій, забезпечення умов для формування ринку екотехнологій та екопослуг;
- розвитку організаційно-економічних методів регулювання природокористування і вирішення природоохоронних проблем за рахунок суб'єктів господарювання;
- формування збалансованої ефективної структури споживання, в основі якої лежать принципи раціональності і маловідходності;
- створення надійних систем моніторингу навколишнього середовища; формування системи екологічного інформування населення.

Враховуючи вищезазначені головні пріоритети системоутворюючої тріади, у визначальних елементах економічного оновлення в першу чергу необхідно зосередити увагу на:

- економічній сталості, стабільності та здатності до постійного поновлення та самовдосконалення регіону;
- здатності регіону діяти у загальному напрямку зміцнення економічної безпеки країни, забезпечувати відтворювальні процеси, задовольняти потреби населення, зміцнювати конкурентоспроможність економіки регіону;
- економічній незалежності, здатності інтегруватись у загальнонаціональну та інші економічні системи;
- захищеності від потенційних конфліктів, від зовнішніх та внутрішніх впливів.

Наступним, вирішальним підґрунтям, для техніко-економічного оновлення регіону є наявність потужного виробничого потенціалу та його здатність до нарощування, тобто можливості забезпечення якісних та кількісних характеристик розвитку виробництва в регіоні шляхом найбільш раціонального використання всіх видів ресурсів для задоволення потреб споживачів, за умови мінімальної шкоди навколишньому середовищу [4,с.28-30]. Економічне оновлення пов'язане з виробничим потенціалом буде відбуватись тільки при:

- застосуванні нових форм та методів господарювання із врахуванням ринкових умов функціонування економіки;
- виявленні резервів виробничого потенціалу регіону, із визначенням його місця та ролі в економіці держави та виявленням пріоритетних напрямків його формування;
- наявності ресурсної бази регіону з позицій забезпечення комплексного розвитку територій та задоволення потреб населення;
- оптимізації структури господарства на базі використання наявного природно-ресурсного, виробничо-технічного, інвестиційного та трудового потенціалів, збереження і розвитку інтелектуального та науково-технічного потенціалів;
- використанні можливості роздержавлення, зміни форм власності та перепрофілювання деяких підприємств відповідно до потреб ринку;
- концентрації зусиль на базових виробництвах регіону, їх здатності до економічного та територіального розвитку;
- виявленні необхідних та існуючих ресурсів та формуванні механізму забезпечення ефективного їх використання з метою підвищення конкурентоспроможності регіону.

Економічне оновлення, на наш погляд, також передбачає опанування науково-технологічної моделі економічного розвитку, інноваційного шляху розвитку регіону. Інноваційна система забезпечує побудову динамічної економіки, що базується на науково-технічному прогресі та інтелектуалізації основних чинників виробництва всіх сфер господарства. Саме інновації є прибутковим використанням ідей, винаходів у вигляді нових продуктів, послуг, організаційно-технічних та соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного характеру. Економічне оновлення відбувається у процесі інноваційної діяльності через:

- формування явищ і нових продуктів, послуг, які комерціалізуються в господарську діяльність;
- удосконалення вже створених людиною об'єктів матеріальної сфери;
- розроблення нових методів, засобів, форм організаційного, економічного, соціального, екологічного та юридичного характеру.

Таким чином активна інноваційна діяльність спрямовує регіональний розвиток на економічне оновлення, що підвищує конкурентоспроможність суб'єктів господарювання як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Серед стратегічних пріоритетів, які суттєво змінюють цільове наповнення трансформаційних процесів, необхідно виділити наступні:

- здійснення інноваційної реструктуризації економіки регіону на засадах сталого розвитку, з акцентом на екологічну складову;
- вдосконалення ефективних внутрішньо - і міжрегіональних економічних зв'язків, спрямованих на розвиток регіональних господарських комплексів, в тому числі із замкнутим виробничим циклом;
- активізація інвестиційної діяльності на території регіону, створення пільгових умов в оподаткуванні та здійсненні інвестиційної діяльності;
- формування і розвиток вільних економічних зон, технопарків, технополісів і таке інше.

Вибір стратегії економічного оновлення регіону повинен базуватися на засадах визначених у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року [2].

Визначення пріоритетів економічного оновлення приморських регіонів значною мірою залежить від якісної діагностики регіону, розробки моделі його бажаного стану і стратегії досягнення цього стану. Ефективність дослідження залежить від структурної декомпозиції підсистем регіону та створення відповідної її моделі [5, с.5]. Основним критерієм, що дозволяє сформулювати потрібну модель декомпозиції, є ступень адекватності обраної моделі цільовим пріоритетам розвитку.

Найбільш поширеним і прийнятним є принцип декомпозиції, заснований на функціональному підході (рис.1). Реалізація цього підходу [5, с.6] вимагає визначення межі між системою, що розглядається, і зовнішнім середовищем приморського регіону.

Зовнішнє середовище приморських регіонів можна представити у вигляді двох середовищ:

- найближче середовище (середовище 1-го рівня), що являє собою сукупність усіх компонент країни в рамках її державних меж (столиця й інші регіони країни);
- міжнародне середовище (середовище 2-го рівня), що являє собою всі ті компоненти, що знаходяться поза межами України (держави світу і міждержавні організаційні системи).

Виходячи з обраного підходу до декомпозиції системи, сформульовано шість напрямів опису системи «економічне оновлення регіону», які є визначальними у розвитку приморських регіонів.

Перший напрям характеризує зовнішнє середовище 2-го рівня – міжнародне середовище.

Другий напрям характеризує зовнішнє середовище 1-го рівня – міжрегіональні відносини і взаємодії регіону з центральною та регіональною гілками влади.

На основі проведеної діагностики стану приморських регіонів визначені чотири напрями, що характеризують основні підсистеми:

- інтеграція, міжнародні та транскордонні комунікації (3);
- техніко-технологічне та економічне оновлення базових секторів господарства (4);
- якість життєзабезпечення та виробництва, безпечне середовище, збереження та відтворення природних ресурсів (5);
- інноваційно-інвестиційне оновлення (6).

В результаті аналізу підсистем декомпозиційної моделі і наявного потенціалу провідних галузей господарства приморського регіону, з застосуванням статистичного, економіко-математичного, логістичного, експертного та інших методів, головні пріоритети економічного оновлення соціально-економічного і екологічного розвитку визначаються наступним:

1. інтеграція, міжнародні та транскордонні комунікації (транспортно-транзитний потенціал, транспортні коридори, інфраструктура комунікацій, туризм та рекреація, розвиток прикордонних територій);

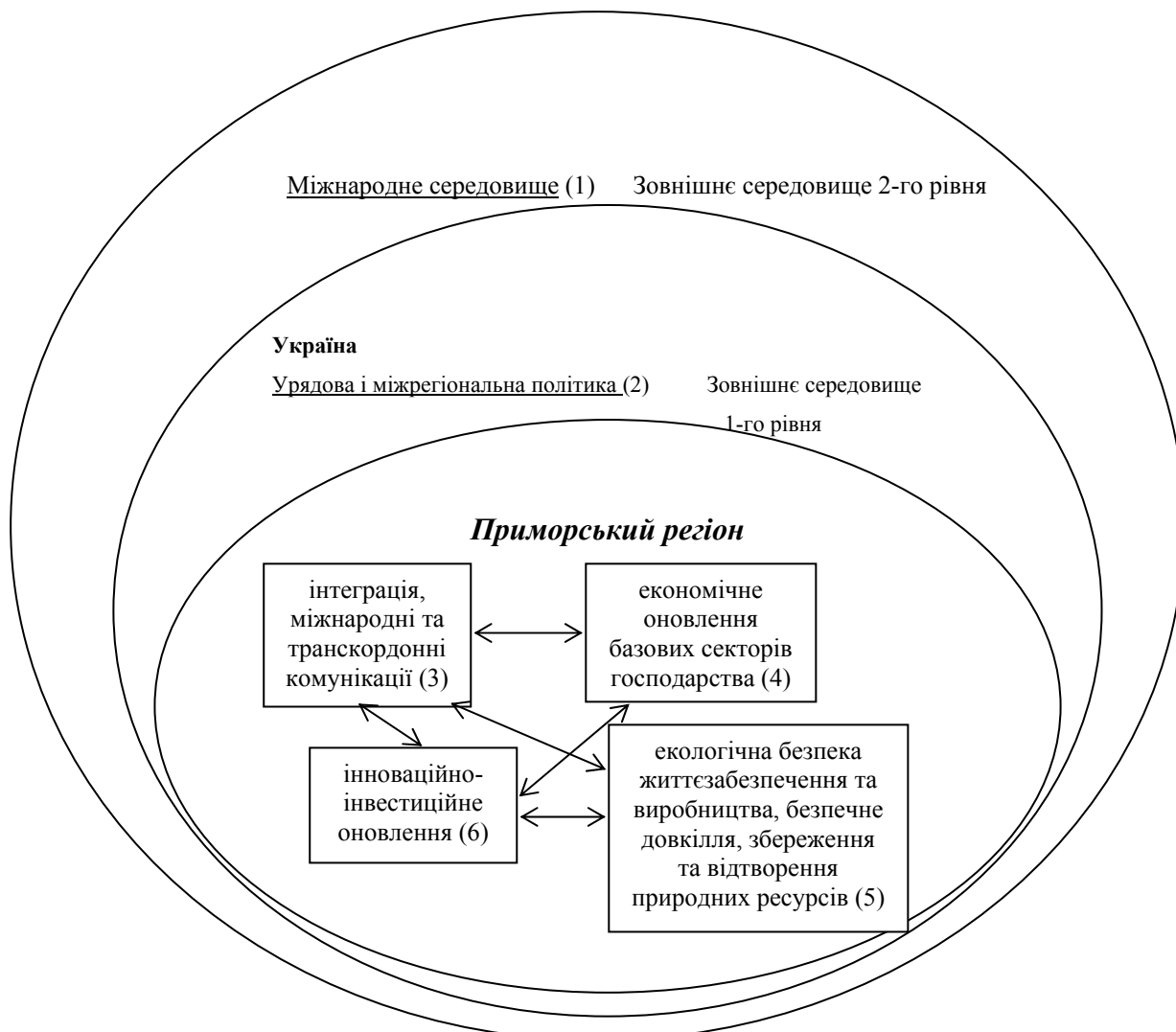

Рис.1 - Декомпозиційна модель приморського регіону.

2. техніко-технологічне і економічне оновлення базових секторів господарства (морегосподарський комплекс, агропромисловий комплекс, промисловий комплекс виробництво конкурентоспроможних товарів, послуг тощо);

3. екологічна безпека життєзабезпечення та виробництва, безпечне довкілля, збереження та відтворення природних ресурсів (забезпечення високих стандартів життя, житлово-комунальне господарство, водозабезпечення, енергетична безпека, формування регіонального ринку праці, зміцнення соціального потенціалу екологічна техногенна безпека, екологізація виробництва, екологічна інфраструктура);

4. інноваційно-інвестиційне оновлення (інноваційно-інвестиційне забезпечення, сучасні інновативно-інноваційні технології, інноваційне підприємництво, інноваційна інфраструктура).

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати що економічне оновлення регіону можливе за таких умов:

- визначення найбільш ефективних елементів економічного потенціалу;

- мобілізації існуючих та залученню потенційних виробничих, матеріальних, інвестиційних, людських та інших ресурсів;
- впровадження інноваційної моделі розвитку;
- створення умов зміцнення взаємозв'язків між елементами розвитку регіональної системи щодо забезпечення соціальних, економічних та екологічних інтересів населення регіону в контексті загальнонаціональних інтересів.

Відповідно до сучасної концепції розробки складних проектів (в т.ч. національних, регіональних і т. ін.) базовими передумовами стратегії економічного оновлення розвитку є:

1. об'єкт дослідження – складна недостатньо структурована соціально-економічна система регіону з широкими властивостями, специфічними проблемами, багато з яких потребують комплексного інтегрованого вирішення;
2. відсутня нормативна декомпозиційна модель регіону, що не дозволяє однозначно визначити елементний склад підсистем регіону, їх структурний зв'язок та відсутня інформація диспропорцій їх розвитку;
3. пріоритети, що мають бути впроваджені в процесі реалізації стратегії, найчастіше, або в загальному не сформульовані, чи сформульовані у такій формі, яка не дозволяє чітко визначити набір механізмів та інструментів щодо їх досягнення при реалізації стратегії;
4. розробка та вибір таких важелів врегулювання економічного оновлення розвитку, що в умовах обмеженості матеріальних та фінансових ресурсів та дефіциту часу будуть виконувати власні функції максимально ефективно.

Реалізація стратегії економічного оновлення регіону повинна вимагати декілька найбільш важливих напрямів розвитку окремих компонентів системи «регіон», які б давали максимально можливий ефект у змінах стану регіону в необхідному напрямі. Особлива увага при виборі усіх напрямів повинна бути приділена можливості реалізації запланованих заходів за рахунок існуючих в регіоні ресурсів.

На рис. 2 відображено спіральну модель життєвого циклу етапів стратегії економічного оновлення регіону. Використовуючи досягнення сучасних інформаційних технологій розробки проектів, як означено вище, запропоновано підхід, в основу якого покладено спіральний цикл побудови послідовності етапів розробки стратегії розвитку регіону, сутність якого зводиться до наступного. На будь-якому витку (циклі) спіралі реалізуються всі етапи розробки проекту, на кожному наступному витку якість проробок підвищується, однак, моделі кожного етапу і структура його результатів не повинні істотно змінюватись. Перший цикл реалізації етапів розробки стратегії виділений на рисунку жирними лініями.

Економічне значення приморських регіонів у розвитку України передусім полягає у наявності морегосподарського та портово-промислового комплексів, які є важливою складовою транзитного потенціалу держави. Приморський регіон України є традиційним місцем відпочинку і оздоровлення значної частини мешканців України, невід'ємним елементом розвитку туристичної індустрії [6].

Аналіз соціально-економічних параметрів регіонів України виявив, що чотири з шести приморських регіонів належать до самодостатніх розвинутих регіонів – Донецький, Запорізький, Одеський, Миколаївський. Вони займають також провідне місце за показниками зовнішньоекономічної діяльності держави: експорт і імпорт (табл. 1).

Найефективнішим макроекономічним показником, що характеризує соціально-економічний розвиток регіонів, є валовий регіональний продукт (ВРП). В 2005 р. частка приморських регіонів в загальному об'ємі ВРП складала 34,69%.

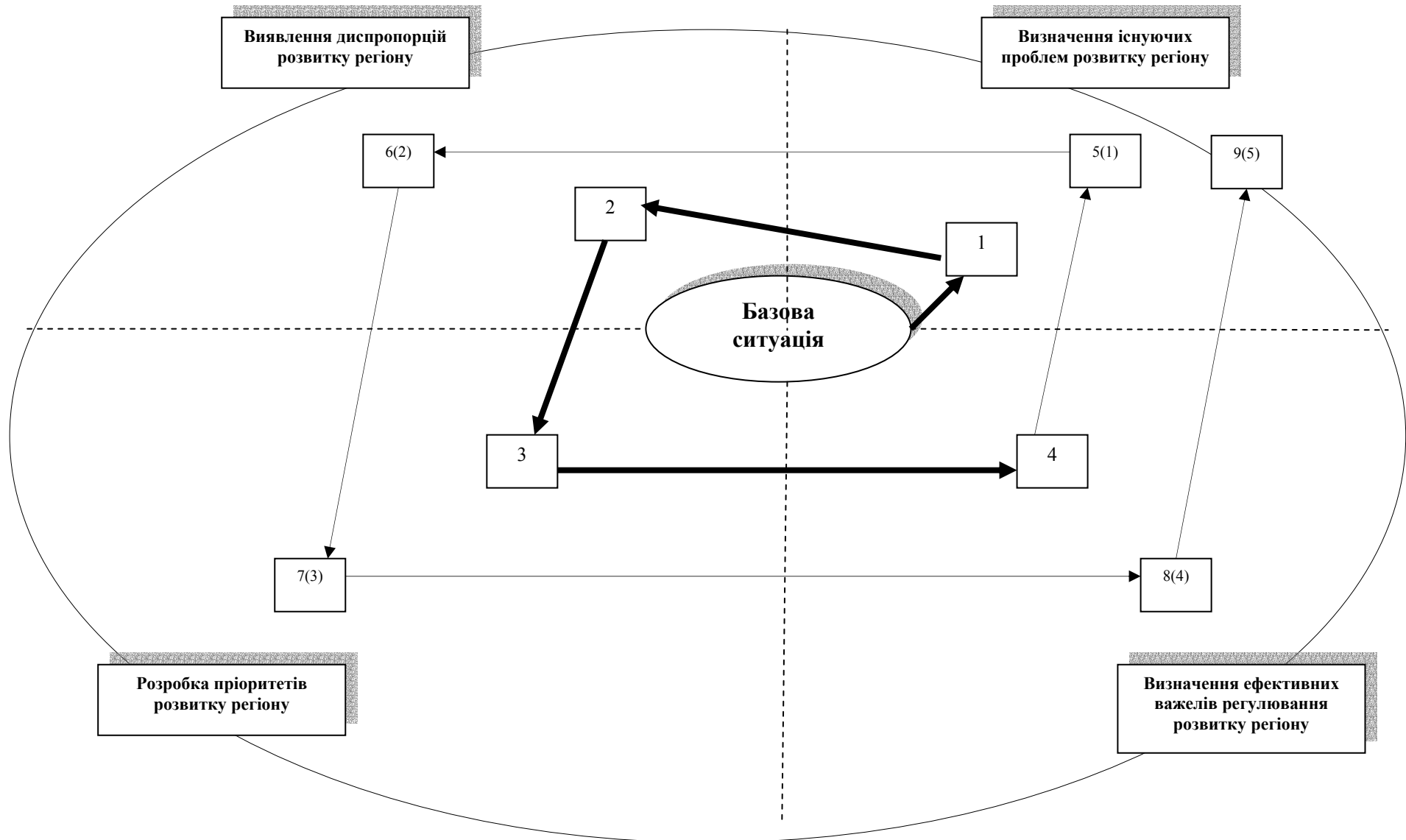

Рис. 2 - Спіральна модель життєвого циклу етапів стратегії економічного оновлення регіону.

Важливим джерелом засобів для подолання диспропорцій є цілеспрямована акумуляція і використання кредитних ресурсів банків. На сьогодні значними залишаються диспропорції у напрямі кредитних ресурсів комерційних банків в економіку країни.

Таблиця 1 - Обсяги експорту-імпорту товарів по приморських регіонах у 2006 р

	Експорт		Імпорт	
	вартість, млн. дол. США	%до загального обсягу	вартість, млн. дол. США	% до загального обсягу
Україна	38368,0	100	45038,6*	100
АР Крим	400,1	1,1	228,3	0,5
області:				
Донецька	8776,6	22,9	2868,8	6,4
Запорізька	3125,3	8,1	2090,6	4,6
Миколаївська	1059,7	2,8	458,9	1,1
Одеська	766,4	2,0	1955,3	4,3
Херсонська	245,6	0,6	151,4	0,3

*З урахуванням нерозподілених за регіонами поставок нафти сирогої.
Статистичний щорічник України за 2006 рік, табл.11,2 стор 253.

Так, 65,3% вимог банків по кредитах, наданим суб'єктам господарювання, сконцентровано в чотирьох регіонах (в Києві, Дніпропетровському, Донецькому і Харківському). Заборгованість по кредитах в приморських регіонах нижче на 9,2% ніж в середньому по Україні.

Значні міжрегіональні диспропорції спостерігаються і по показнику інвестицій в основний капітал: 56,4% інвестицій зосереджено в 6 регіонах (Києві, Донецькому, Дніпропетровському, Харківському, Одеському і Львівському). В приморських регіонах обсяг інвестицій в основний капітал перевищує середній показник по Україні на 4,2%.

Наявність значних економічних диспропорцій приводить до регіональної диференціації основних соціальних показників розвитку регіонів. Рівень доходів в середньому у приморських регіонах більший, ніж в середньому по Україні на 1,8%.

Істотного різняться показники середньої заробітної платні в регіональному розрізі. Рівень середньої заробітної плати в приморських регіонах більше на 7,5% від середнього показника по Україні.

Регіональна характеристика основних екологічних показників розвитку регіону базується на наявності значного техногенного та екологічного навантаження на природні сфери в тому числі за рахунок розвитку водоемних виробництв, та в цілому значної відходоємності виробництва в Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Одеській областях та в Автономній республіці Крим.

Висновки. Дослідження з питань визначення головних пріоритетів та напрямів економічного оновлення приморських регіонів дають підстави зробити ряд висновків та узагальнень, що матимуть практичний характер та можуть бути використані для подальшого вдосконалення системи регулювання регіональним розвитком для стабільного соціально-економіко-екологічного зростання та формування нової стратегії економічного оновлення.

1. Формування стратегії економіко-екологічного оновлення регіонів повинно базуватись на концепції сталого розвитку, на визначенні та обґрунтуванні пріоритетів та напрямів економічного зростання. Підвищення національної економіки залежить від збалансування та поєднання інтересів економічного оновлення держави та економічно оновленого регіонального розвитку.

2. Фундамент регіонального розвитку має базуватись на самостійності регіонів щодо визначення пріоритетів свого розвитку та ресурсних можливостей для їхньої реалізації передусім за рахунок власних джерел та залучених інвестицій.

3. Регіональні диспропорції розвитку країни обумовлюють необхідність визначення пріоритетів регіонального розвитку та нарощення потенціалу економічного оновлення кожним регіоном держави відповідно до його потреб та можливостей.

4. У ході дослідження виявлено: структурні диспропорції соціально-економічного розвитку приморських регіонів створюють додаткове навантаження на довкілля, що негативно впливає на ефективну реалізацію регіонального природно-ресурсного потенціалу; інвестиційна політика в регіоні потребує корегування, зокрема, інвестиції використовуються неефективно і спрямовуються часом не на пріоритетні напрями з точки зору регіональних економічних інтересів.

5. У роботі визначено концептуальні підходи до формування системи цілей та пріоритетів економічного оновлення приморських регіонів. На основі функціонального підходу проведено діагностику економічного стану важливіших секторів економіки регіону. За результатами якої найперспективнішими, с точки зору економічної ефективності, представляються наступні напрями: інтеграція, міжнародні та транскордонні комунікації; техніко-технологічне оновлення базових секторів господарства; якість життязабезпечення та виробництва, безпечне середовище, збереження та відтворення природних ресурсів; інноваційно-інвестиційне оновлення.

6. Застосовано модель структурної декомпозиції, визначено ступень впливу структурного стану на формування та реалізацію пріоритетних напрямів економічного оновлення приморських регіонів.

На основі проведеного дослідження пропонується зосередити увагу та спрямувати подальше дослідження на формуванні організаційно-економічного механізму забезпечення реалізації стратегії, що передбачає систему фінансового забезпечення реалізації стратегії та систему економічних інструментів, які спрямовані на перетворення соціальної активності та екологічного балансу у важливі ресурси економічного оновлення приморських регіонів.

Список літератури

1. *Регіональна політика України: інституційно-правове забезпечення*: Зб. офіц. док. / За ред. З. Варналія та ін. – К.: НІСД, 2004. – 521с.
2. *Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року* / Офіційний вісник України, 2006, №30.
3. *Герасимчук З.В.* Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації. – Луцьк: «Надстир'я», 2001. – 526с.
4. *Герасимчук З.В., Вахович І.М.* Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону. – Луцьк: ЛДТУ, 2002. – 248с.
5. *Концептуальні засади стратегії розвитку Харківського регіону* / Бондаренко Л.М. и др. – Х.: ВАТ «Модель Всесвіту», 2001. – 52с.
6. *«Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року»* <http://oda.odessa.gov.ua/>

Концептуальные подходы к формированию приоритетов экономико-экологического обновления приморских регионов. Хумарова Н.И.

В работе рассмотрены концептуальные подходы к формированию приоритетов экономико-экологического обновления приморских регионов с учетом триады системообразующих факторов.

Ключевые слова: *социально-экономико-экологическое развитие региона, концепция устойчивого развития, обновление экономики, регулирование.*

Conceptual approaches to formation of economic–ecological updating seaside regions priorities.

Khumarova N.

In work the conceptual approaches to formation of economic–ecological updating seaside regions priorities are considered in a view of a system-forming factors triad.

Key words: *social–economic–ecological development of region, the concept of steady development, updating of economy, regional development regulation.*